

Náboj a hmotnost elektronu

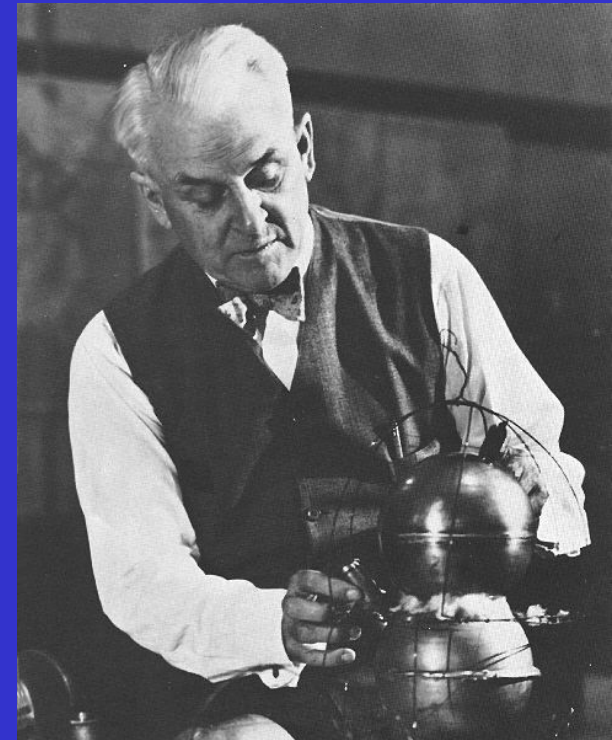
1911 určení náboje elektronu q
pomocí mlžné komory

$$q = -1,602\,177\,10^{-19}\text{ C}$$

- Elektrický náboj je kvantován
- Každý náboj je celistvým násobkem elementárního náboje (elektronu)

Z hodnoty q a q/m_e vypočetl
hmotnost elektronu

$$m_e = 9,109\,39\,10^{-31}\text{ kg}$$

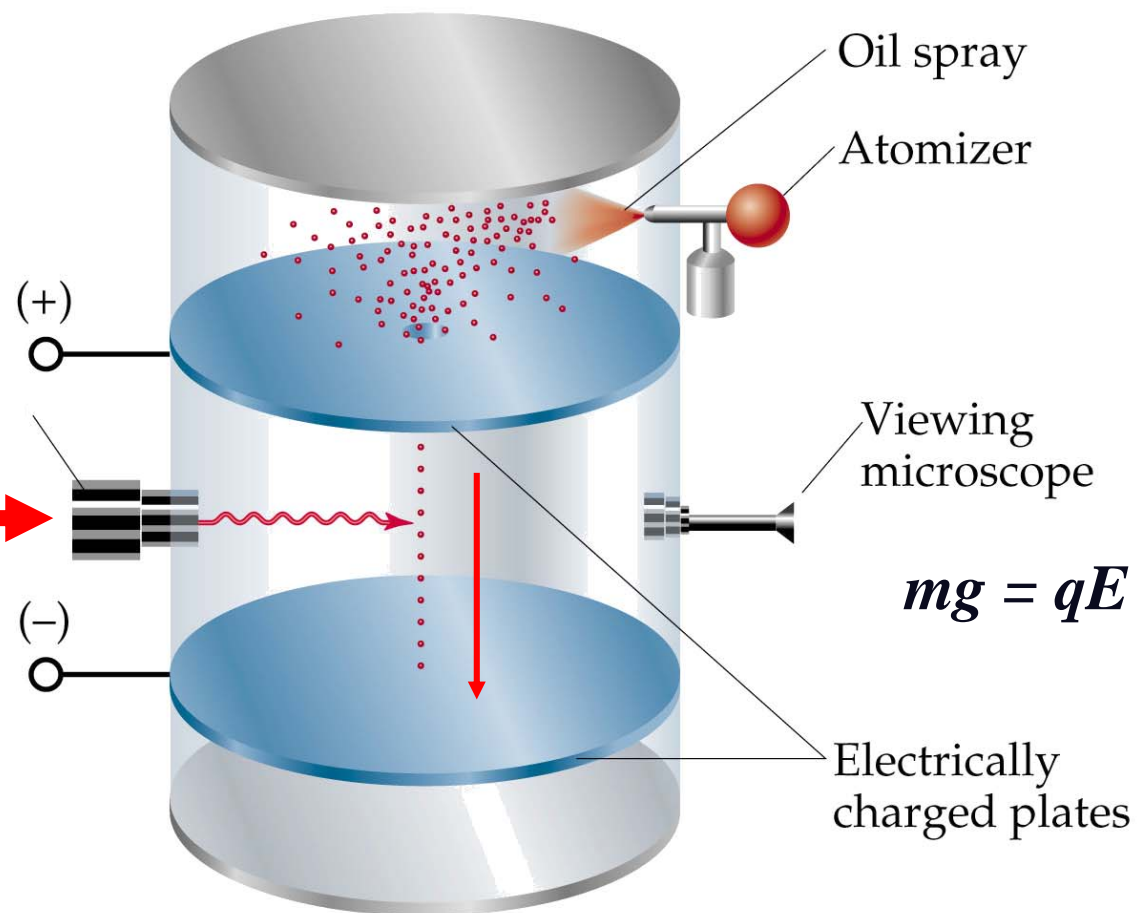

Robert A. Millikan
(1868 - 1953)
NP za fyziku 1923

Mlžná komora

Měření rychlosti pádu kapiček při různém napětí na deskách

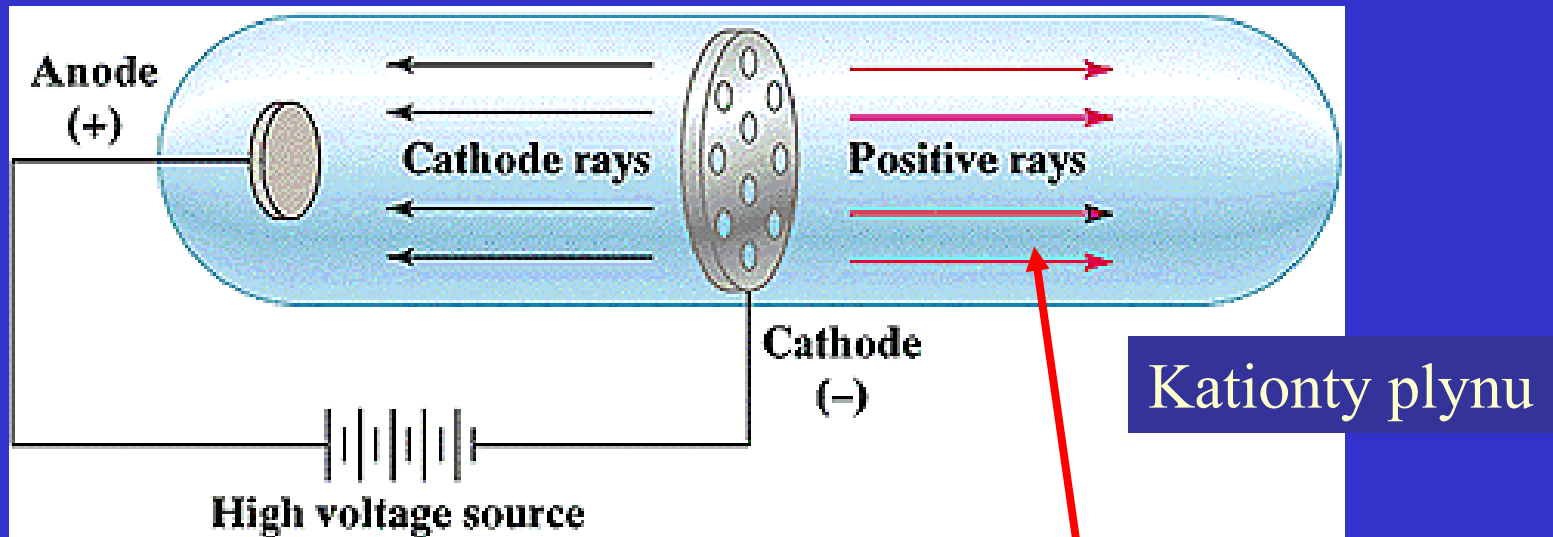
Zdroj ionizujícího záření

Hmotnost olejových kapiček

Anodové (kanálové) paprsky

1886

Proton

$$q/m_p = 9,579 \cdot 10^7 \text{ C g}^{-1}$$

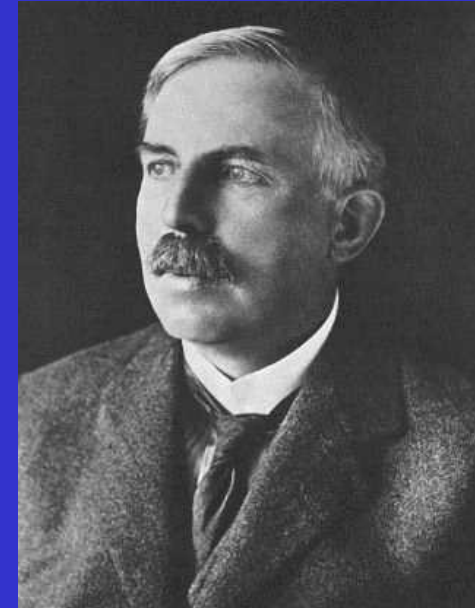
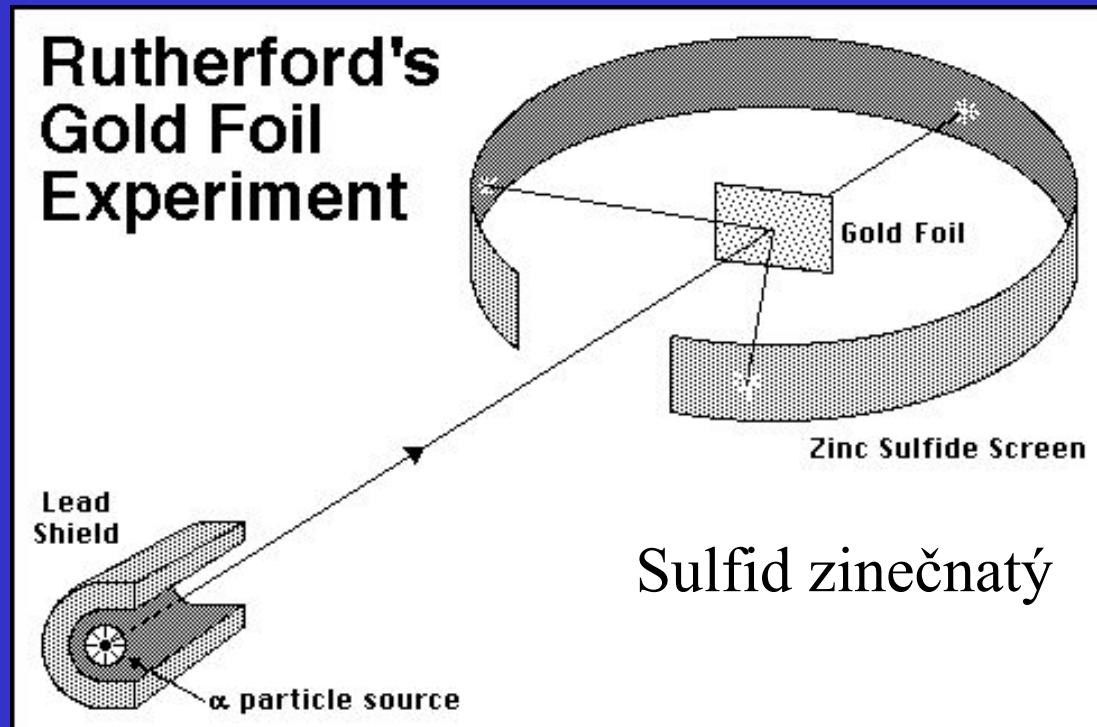
$$m_p = 1,672648 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$$

$$q_p = - \text{elementární náboj} = 1,602 \cdot 10^{-19} \text{ C}$$

Jsou různé pro různé druhy použitého plynu, odpuzovány kladným potenciálem, celistvé násobky $-e$, nejmenší pro H_2

Nukleární model atomu

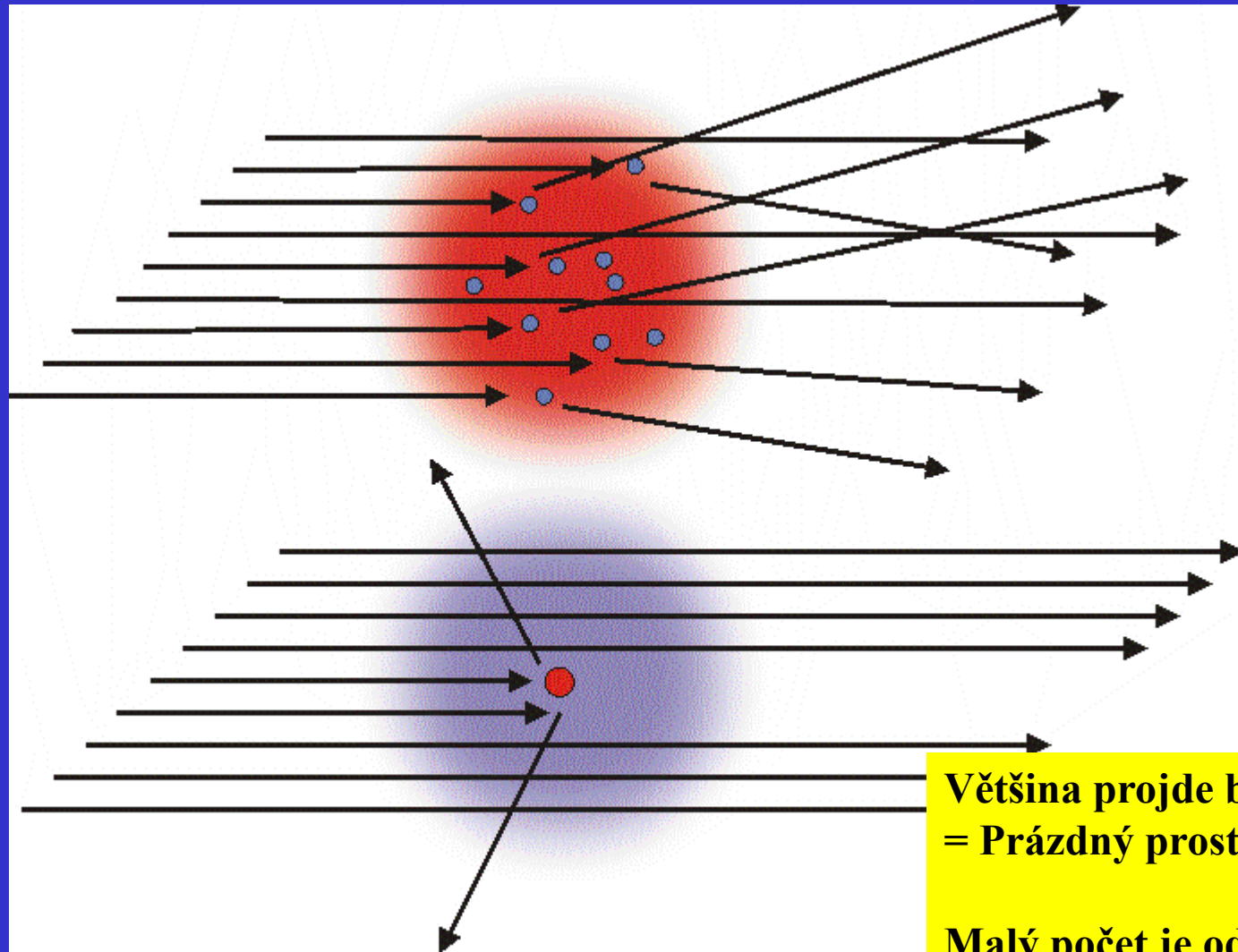
1911 Rozptyl α částic na Au

Ernest Rutherford
(1871 - 1937)
NP za chemii 1908

Radium – zdroj alfa částic
1898 - Marie a Pierre Curie

Experiment - rozptyl α částic

Model 1
Thomson

Model 2
Rutherford

**Většina projde bez změny směru
= Prázdný prostor**

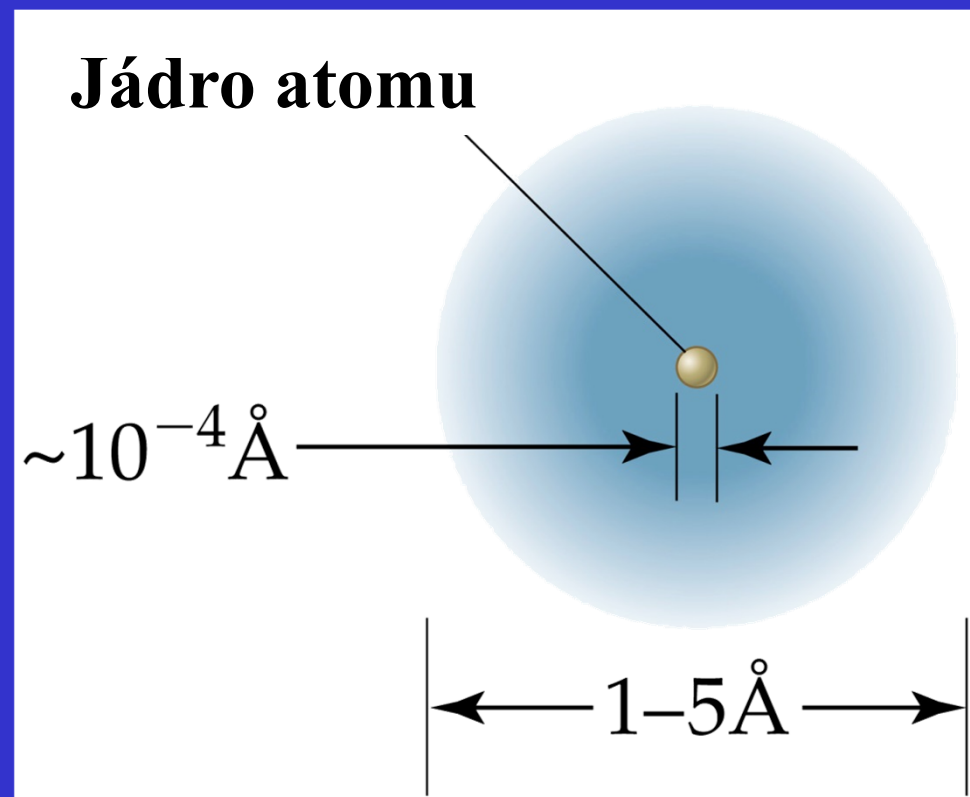
**Malý počet je odražen zpět
Srážka s masivní nabitou částicí = jádro**

Nukleární model atomu

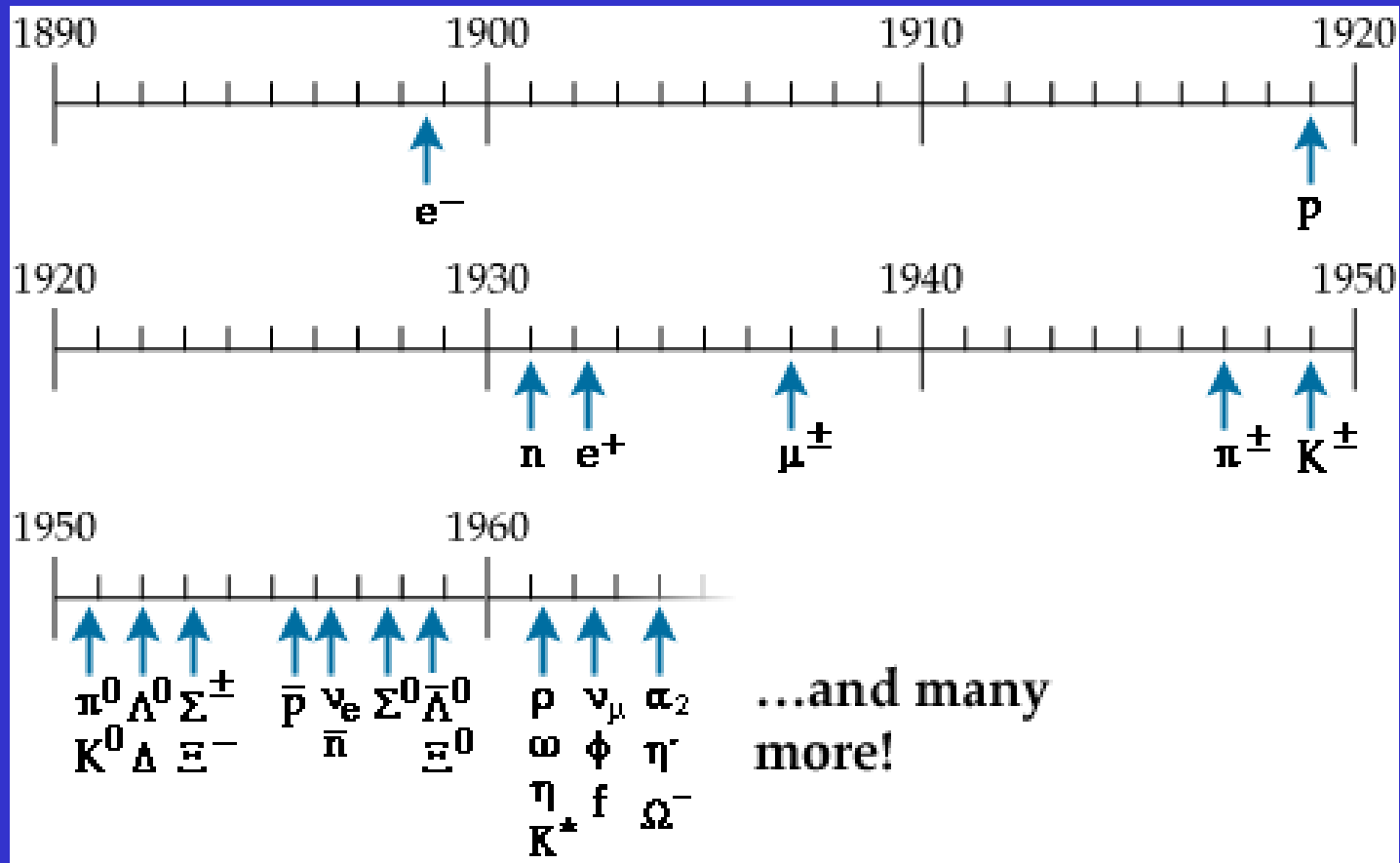
Většinu objemu atomu tvoří oblak negativního náboje s malou hmotností

Jádro atomu sestává z pozitivního náboje a má vysokou hustotu
 $1,6 \cdot 10^{14} \text{ g cm}^{-3}$

Hmotnost jádra činí 99,9% hmotnosti atomu

Objevy elementárních částic

Elementární částice

Částice	Symbol	El. náboj	Spin	m, kg	m , amu
Elektron	e	-1	$\frac{1}{2}$	$9,11 \cdot 10^{-31}$	0,0005486
Proton	p	+1	$\frac{1}{2}$	$1,673 \cdot 10^{-27}$	1,007276
Neutron	n	0	$\frac{1}{2}$	$1,675 \cdot 10^{-27}$	1,008665

$$1 \text{ amu} = 1,6606 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$$

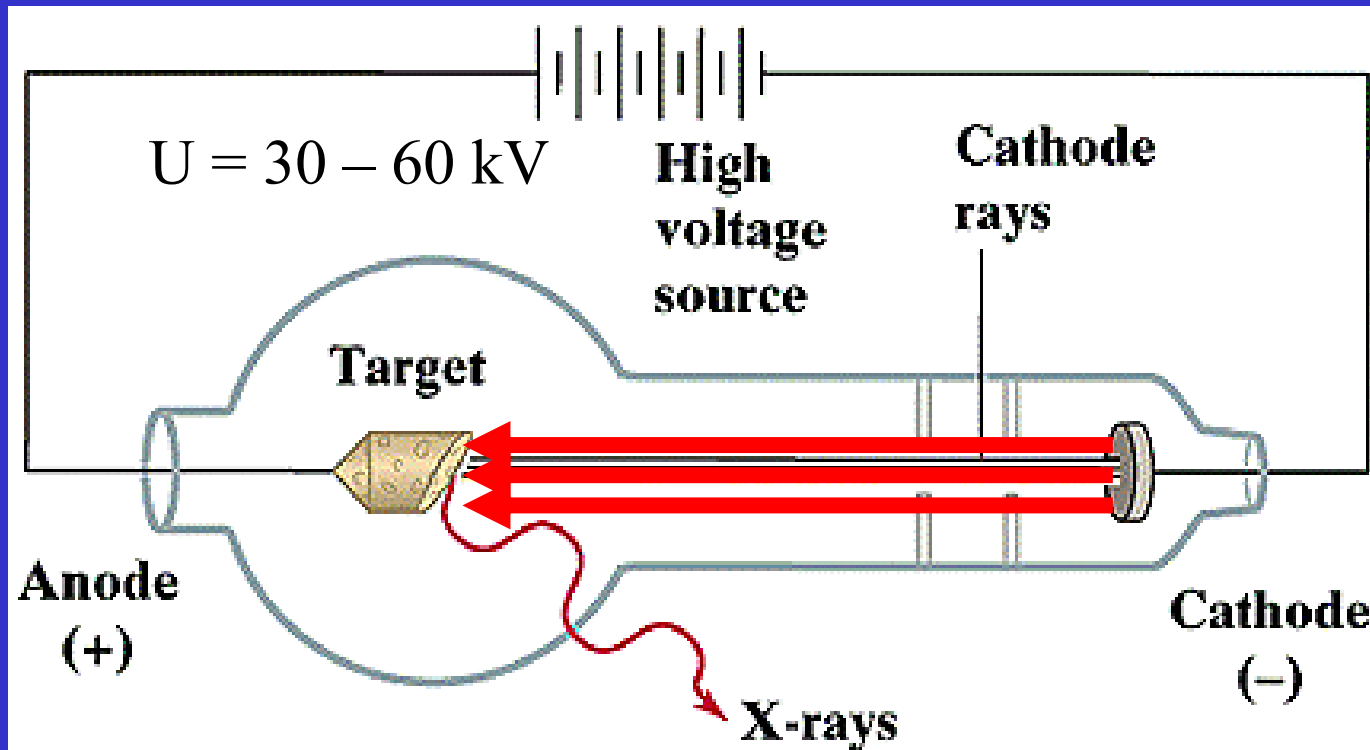
Rentgenovo záření

Paprsky X - záření pronikající hmotou

Wilhelm K. Roentgen (1845 - 1923)
První NP za fyziku 1901

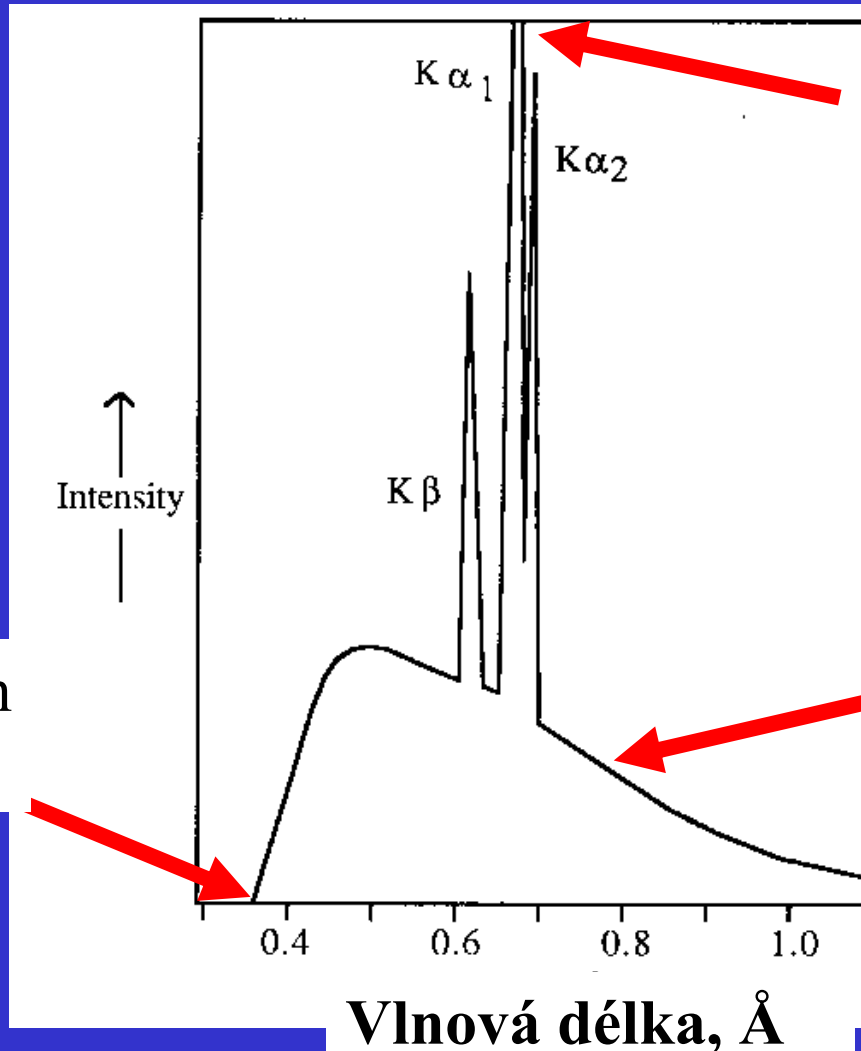
Vznik Rentgenova záření

Vlnová délka $\lambda = 0,1 - 100 \text{ \AA}$ podle druhu anody

Materiál anody Cu K_{α} $E = 8,05 \text{ keV}$ $\lambda = 1,541 \text{ \AA}$

Spektrum Rentgenova záření

K_{α} nejintenzivnější linie

Charakteristické čáry
pro různé prvky

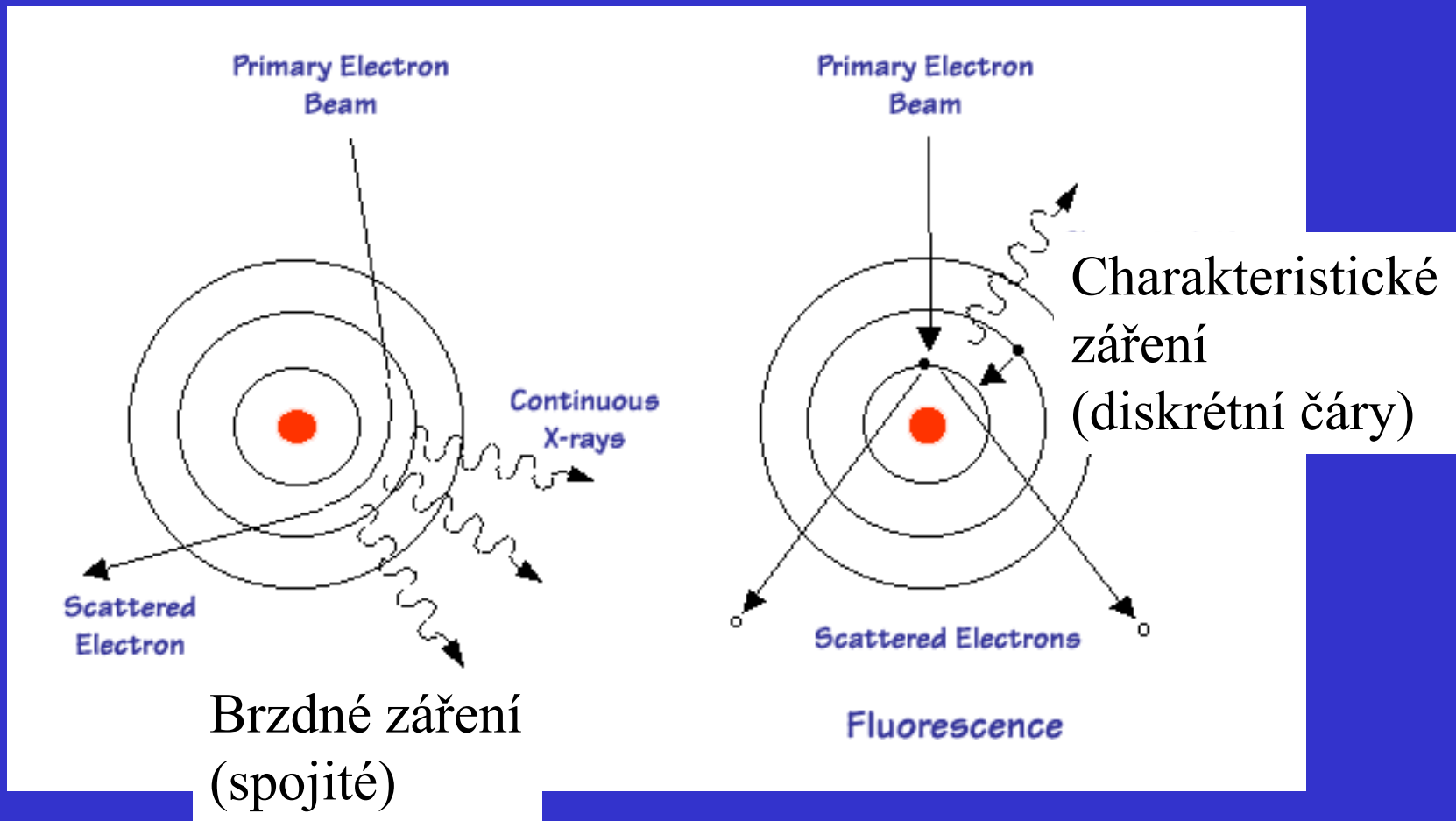
1 Ångström = 10^{-10} m

Brzdné záření
(spojité)

Minimum
 $eV = hv$

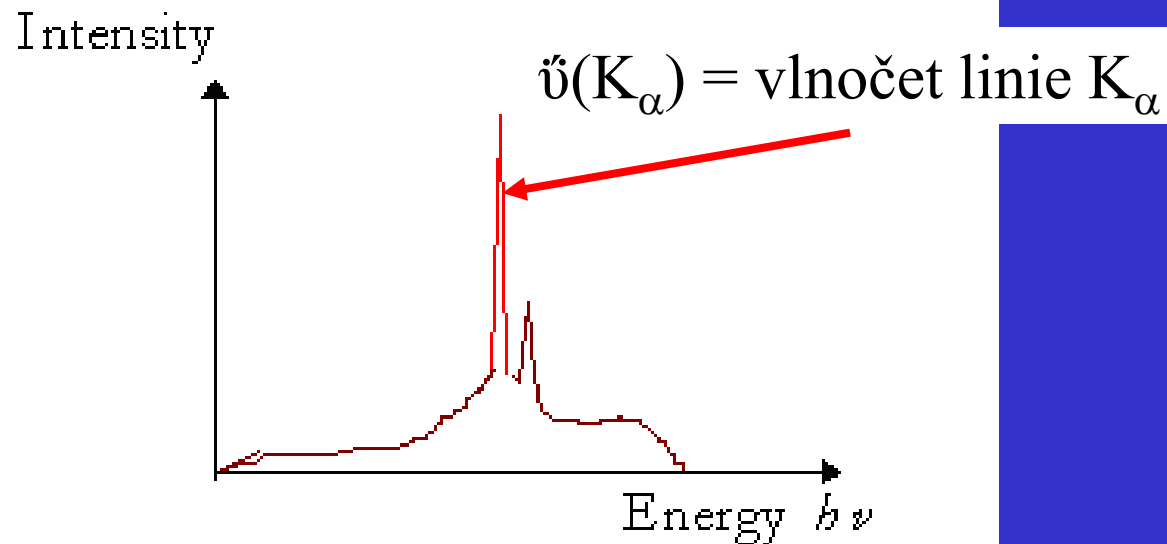
Vlnová délka, Å

Dva druhy Rentgenova záření

Moseleyho zákon

Target Material Dependent Lines of X-rays.

Vlnóčet linie K_α je různý pro různé prvky

$$\sqrt{\nu(\tilde{K}_\alpha)} = C(Z - 1)$$

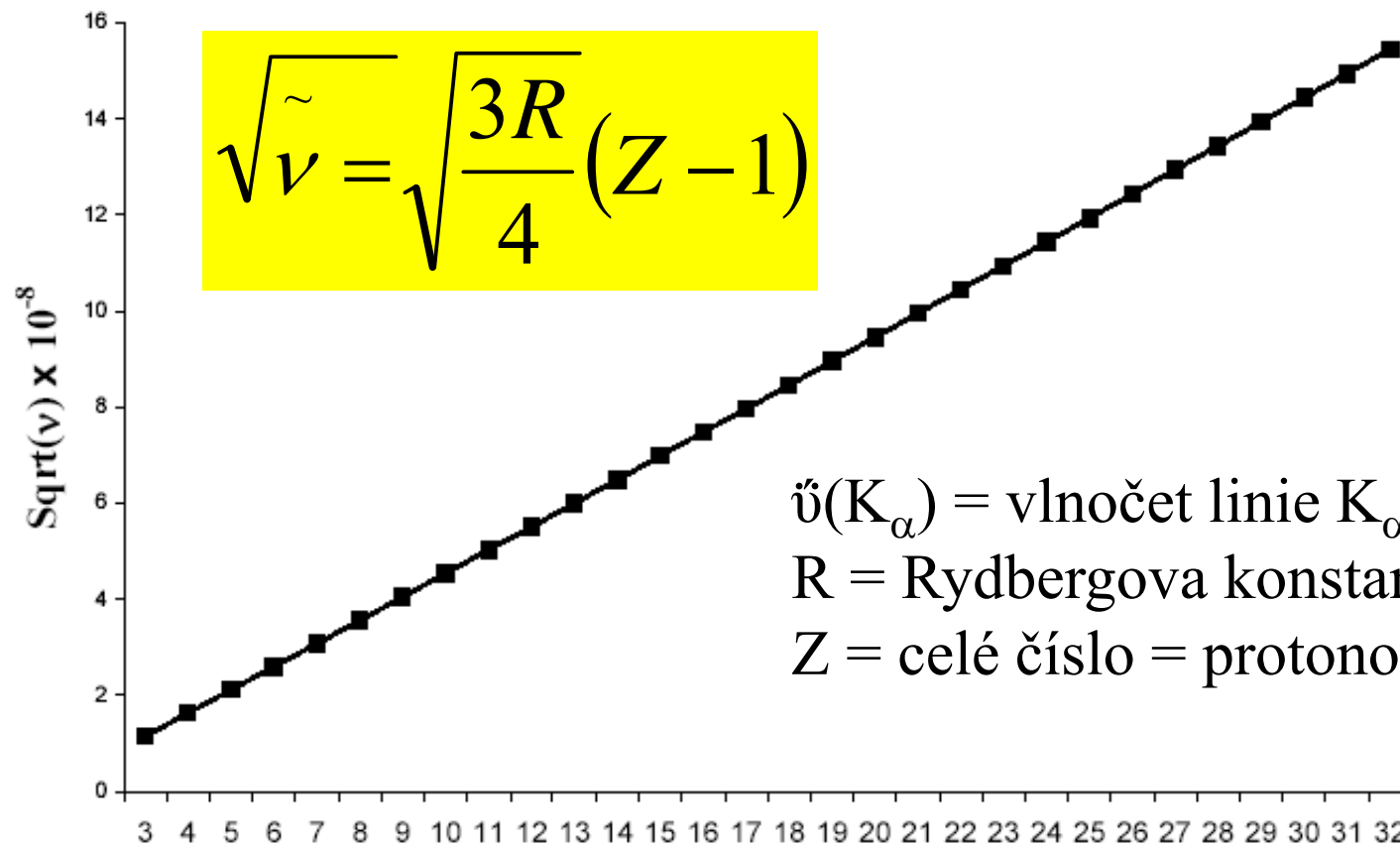
Henry Moseley
(1887 - 1915)

Dobrovolník

Zabit ostřelovačem
u Gallipoli, nedostal
proto NP 1915

Moseleyho zákon

X-Ray Frequencies vs. Atomic Number

$\nu(K_\alpha)$ = vlnočet linie K_α
R = Rydbergova konstanta
Z = celé číslo = protonové číslo

Protonové číslo

Moseleyho zákon

1913

Správné pořadí prvků v periodickém systému

$Z = 27$ Co   58,933

$Z = 28$ Ni   58,71

Předpověděl prvky $Z = 43$ (Tc), 61 (Pm), 72 (Hf), 75 (Re)

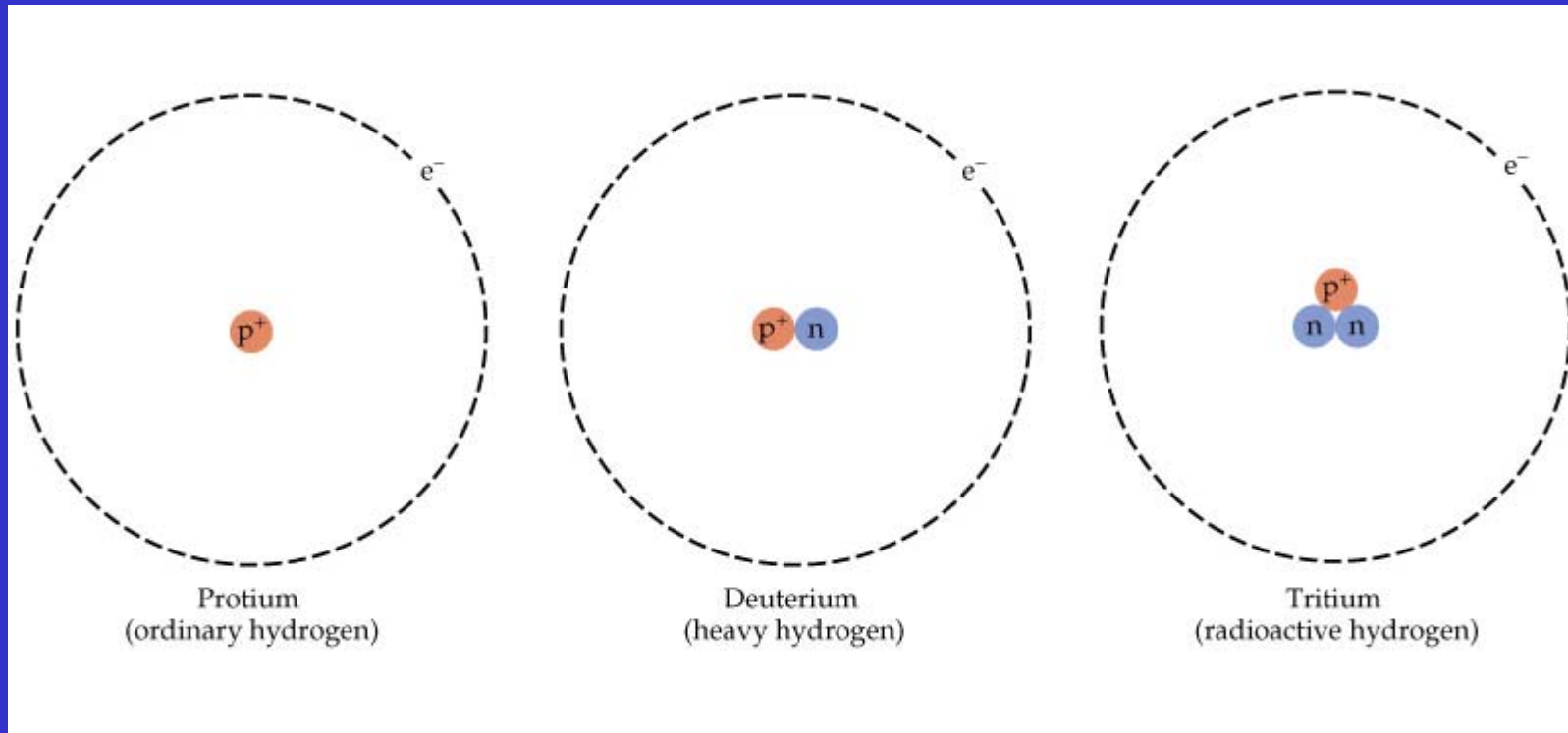
Ukázal, že je 15 lanthanoidů od La po Lu

Oprava periodického zákona (Mendělejev 1869):

**Vlastnosti prvku závisí na protonovém čísle,
ne na atomové hmotnosti**

**Atomové (protonové) číslo prvku je rovno počtu
protonů v jádře**

Izotopy

Protium
(ordinary hydrogen)

Deuterium
(heavy hydrogen)

Tritium
(radioactive hydrogen)

Liší se fyzikální vlastnosti

Teploty varu (K) : H_2 20,4, D_2 23,5, T_2 25,0

Přírodní zastoupení, %

^1H	99,985	^{16}O	99,759
^2H	0,015	^{17}O	0,037
		^{18}O	0,204
^{12}C	98,89		
^{13}C	1,11	^{32}S	95,00
		^{33}S	0,76
^{14}N	99,63	^{34}S	4,22
^{15}N	0,37	^{36}S	0,014

Kolísání přírodního zastoupení, %

^{10}B	18,927 - 20,337	19,9 (7)
^{11}B	81,073 - 79,663	80,1 (7)
^{16}O	99,7384 - 99,7756	99,757 (16)
^{17}O	0,0399 - 0,0367	0,038 (1)
^{18}O	0,2217 - 0,1877	0,205 (14)

Platné číslice u atomových hmotností?

Sledování změny poměrného zastoupení izotopů je využíváno v geochemii – původ a stáří hornin

Hmotnostní spektrometrie

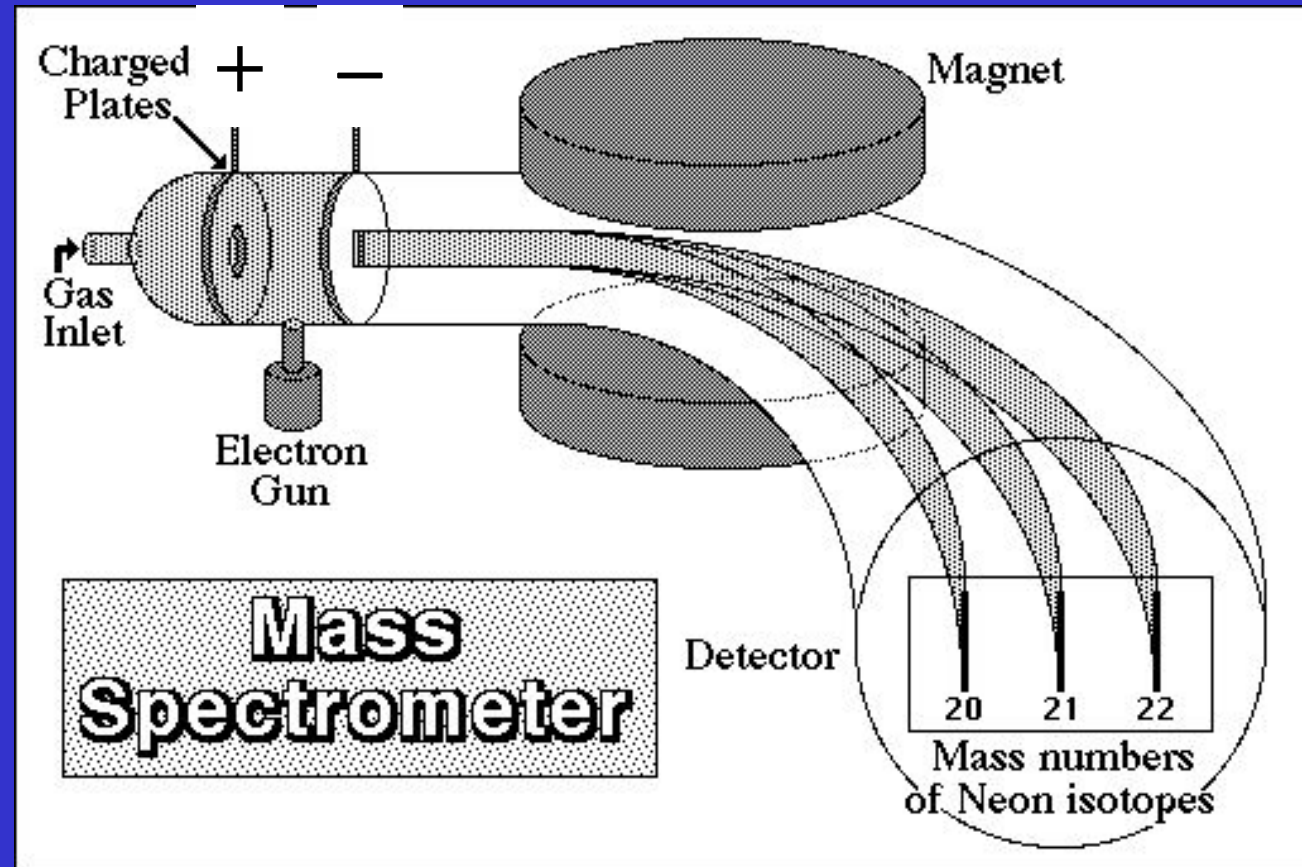

J. J. Thomson
objevil dva
izotopy Ne

^{20}Ne 90,48%

^{21}Ne 0,27%

^{22}Ne 9,25%

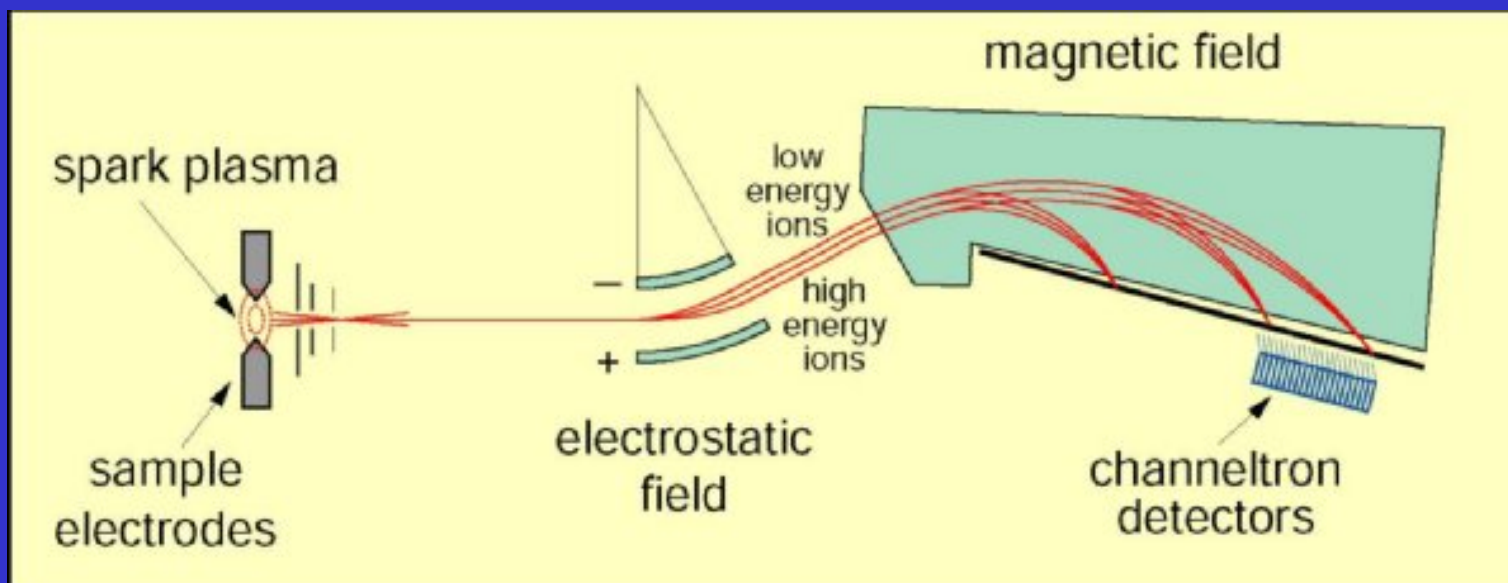
Nakresli si hmotnostní spektrum Neonu!

Hmotnostní spektrometrie

3 části hmotnostního spektrometru

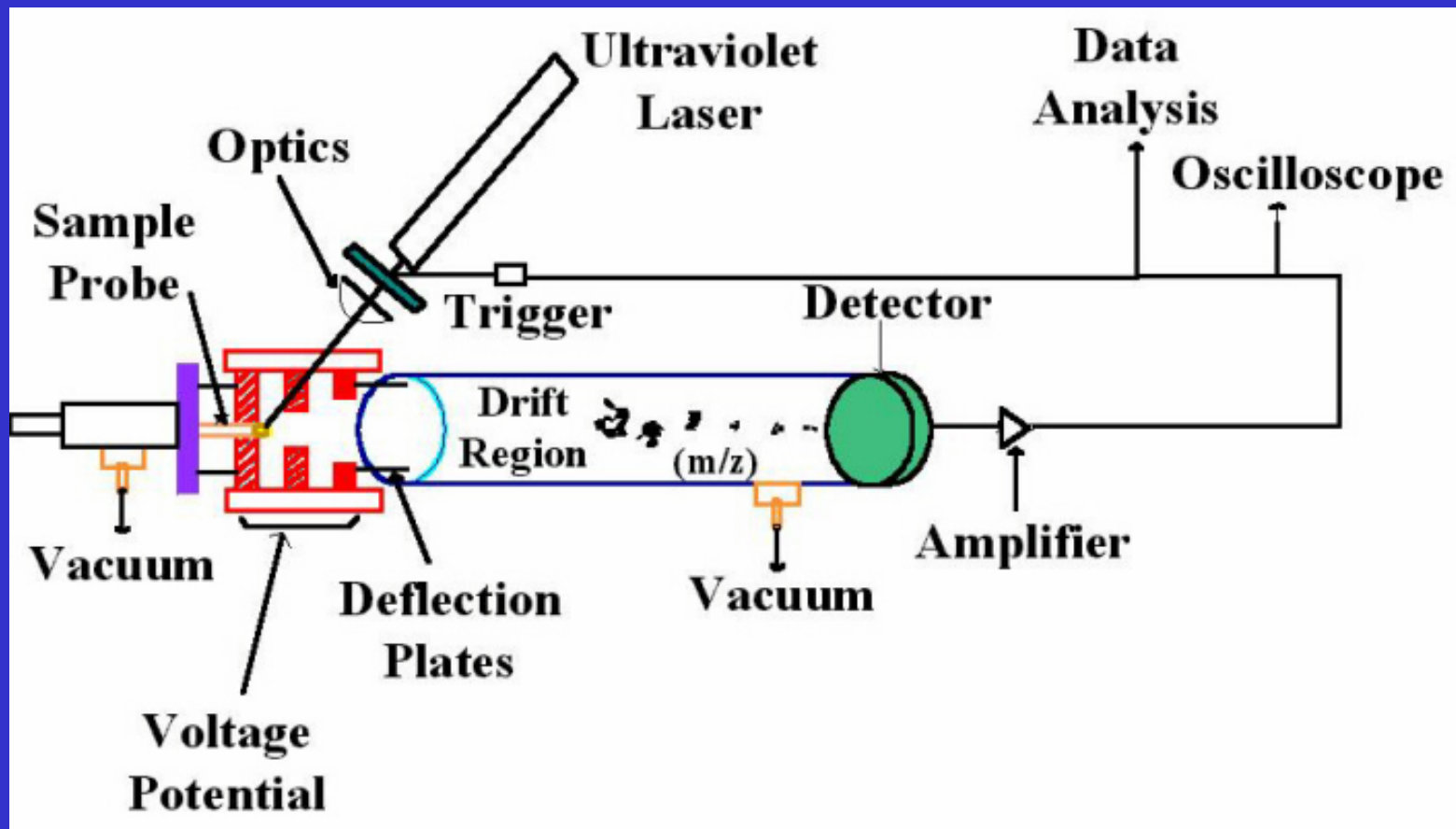
1. Ionizace vzorku

2. Rozdělení iontů podle m/z

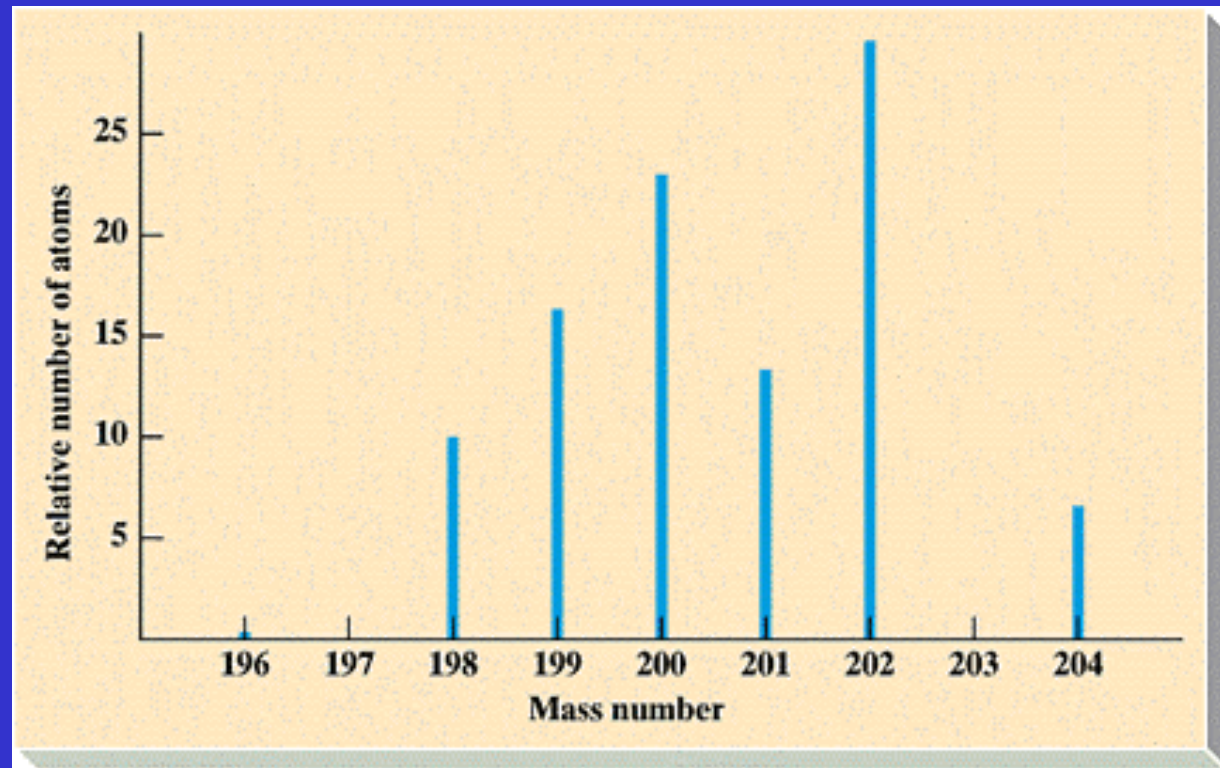
3. Detekce počtu iontů
pro jednotlivé m/z

Hmotnostní spektrometrie TOF (Time-of-flight)

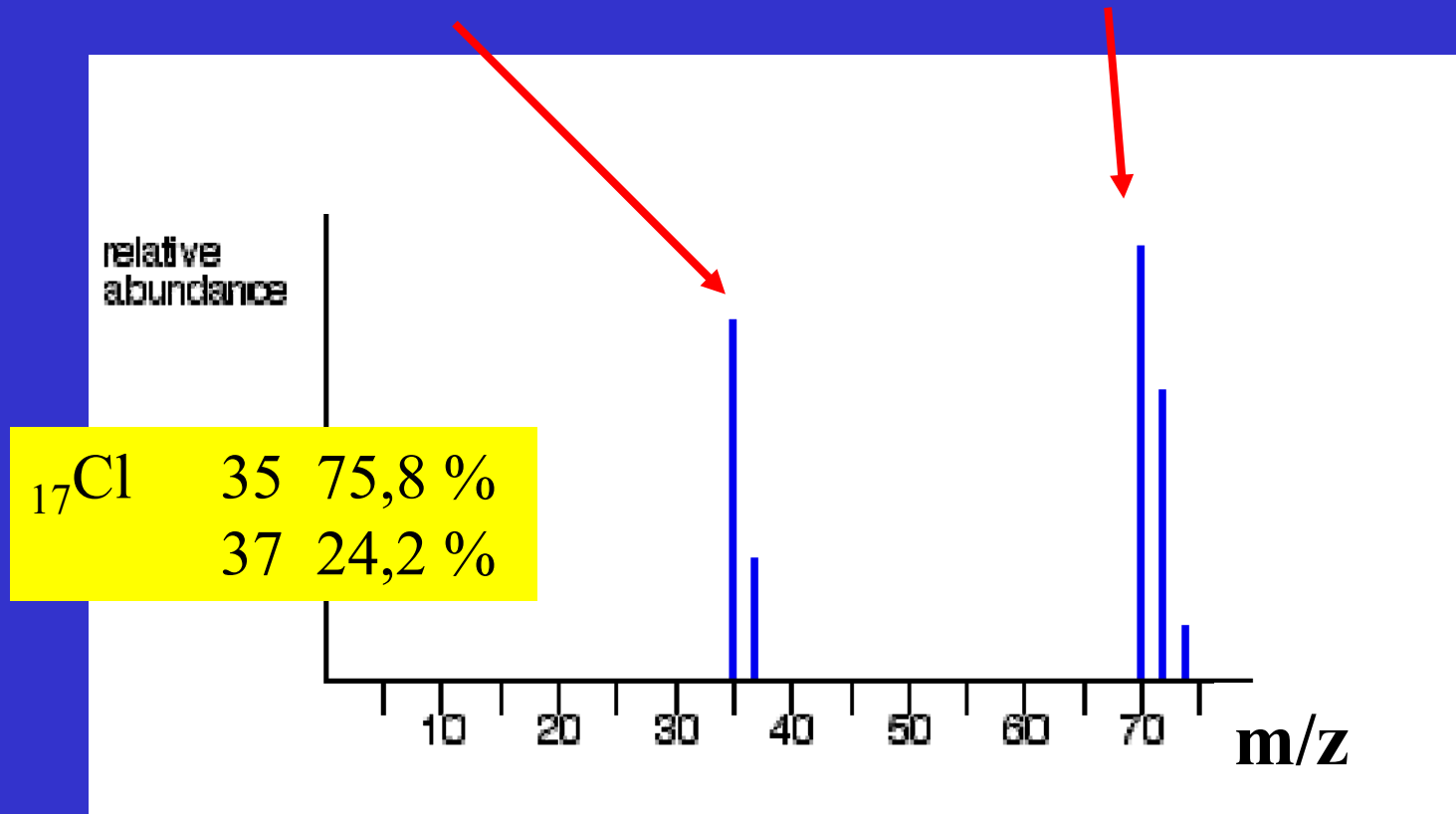

Hmotnostní spektrum Hg

${}^{80}\text{A}\text{Hg}$	%
196	0,146
198	10,02
199	16,84
200	23,13
201	13,22
202	29,80
204	6,850

Hmotnostní spektrum Cl₂

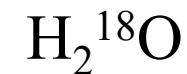
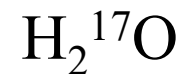
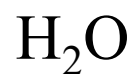
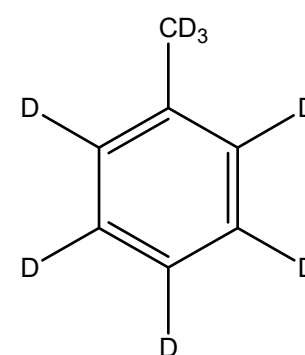
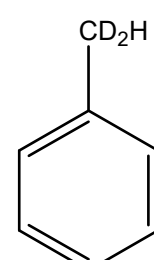
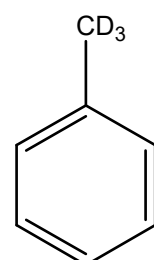
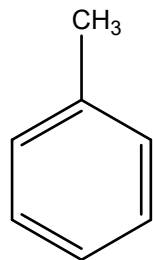
Izotopology a Izotopomery

Izotopology

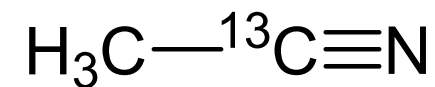
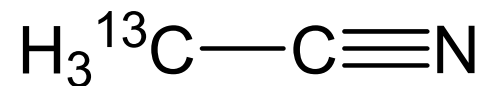
různé
izotopické
složení

Izotopomery

stejně
izotopické
složení, různá
místa v
molekule

Která je nejdražší?

Izotopická substituce

Značené sloučeniny $^{13}\text{C}/^{15}\text{N}$ peptidy pro NMR spektroskopii

IR spektrum, vibrace $\text{AlH}_3/\text{AlD}_3$

Redukovaná hmotnost: $m = m_1 m_2 / (m_1 + m_2)$

$$\nu = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{k}{m}}$$

H/D kinetický izotopový efekt: $k_{\text{H}}/k_{\text{D}} = 4 - 15$

Atomová hmotnostní jednotka

Avogadrova hypotéza: Při stejné teplotě a tlaku obsahují stejné objemy různých plynů stejný počet částic

Nejsnadnější bylo určit relativní atomové hmotnosti plynů

Kyslík váží 16krát více než vodík (stejně objemy)

Kyslík tvoří sloučeniny s většinou prvků, standard $O = 16$

- **Chemická analýza dává průměrnou hmotnost**

$O = 16$ (směs izotopů)

- **Hmotnostní spektrometrie dává izotopovou hmotnost**

$^{16}O = 16$

Atomová hmotnostní jednotka

1961 Atomová hmotnostní jednotka

Kompromis mezi stupnicemi založenými na $O/^{16}O = 16$,

Zvolili nuklid ^{12}C

$1 \text{ amu} = 1 u = 1 m_u = 1 d = 1 \text{ (Dalton)}$

$= 1/12 \text{ hmotnosti atomu nuklidu } ^{12}C$

$1 \text{ amu} = 1,6606 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$

Hmotnost 1 atomu ^{12}C je 12 amu (definice)

$m = 12 \times 1,6606 \cdot 10^{-27} \text{ kg} = 1,9927 \cdot 10^{-26} \text{ kg}$

Hmotnost 1 molu ^{12}C je 12 g přesně (Počet platných číslic?)₂₇

**Atomární úroveň
1 atom**

Atomová hmotnostní jednotka,
 $u = 1,6606 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$

$$M_r = \frac{m_M}{u}$$

Relativní molekulová hmotnost, M_r , bezrozměrná

**Molární úroveň
1 mol**

Počet částic, N
 $N_A = 6,022 \cdot 10^{23} \text{ mol}^{-1}$

$$\frac{N}{N_A} = n = \frac{m}{M_m}$$

Hmotnost, m , g
Molární hmotnost, M_m , g mol^{-1}

$$n = \frac{N}{N_A}$$

Látkové množství, n , mol

$$n = \frac{m}{M_m}$$

Relativní atomová hmotnost

Nuklidová hmotnost = hmotnost čistého izotopu

Hmotnost 1 atomu ^{12}C je 12 amu (definice)

$$m(\text{C}) = 12 \times 1,6606 \cdot 10^{-27} \text{ kg} = 1,9927 \cdot 10^{-26} \text{ kg}$$

Relativní atomová hmotnost [bezrozměrná]

$$1 \text{ amu} = 1,6606 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$$

Relativní atomová hmotnost $^{12}\text{C} = 12$

Hmotnost 1 molu ^{12}C je 12 g přesně

$$m = 1,9927 \cdot 10^{-26} \text{ kg} \times N_{\text{A}} = 0,012 \text{ kg mol}^{-1}$$

$$A_r = \frac{m(\text{atomu})}{\text{amu}}$$

Relativní atomová hmotnost

Nuklidová hmotnost = hmotnost čistého izotopu

Hmotnost 1 atomu nuklidu vodíku ^1H $m = 1,67355 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$

Relativní atomová hmotnost [bezrozměrná]

1 amu = $1,6606 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$

$$A_r = \frac{m(\text{atomu})}{\text{amu}}$$

Relativní atomová hmotnost $^1\text{H} = 1,0078$

Hmotnost 1 molu ^1H

$m = 1,67355 \cdot 10^{-27} \text{ kg} \times N_A = 0,0010078 \text{ kg mol}^{-1}$

Střední atomová hmotnost

Střední atomová hmotnost prvku = průměr hmotností izotopů vážený přirozeným zastoupením

Přírodní C:

98,892 % ^{12}C 1,108 % ^{13}C

Nuklidová hmotnost ^{12}C = 12 amu

Nuklidová hmotnost ^{13}C = 13,00335 amu

Střední atomová hmotnost C (vážený průměr):

$$A_{\text{stř}} = (0,98892)(12) + (0,01108)(13,00335) = 12,011 \text{ amu}$$

$$1 \text{ amu} = 1,6606 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$$

Střední atomová hmotnost

Mo, molybden

$$A_{\text{str}} = 95,94$$

Hm. číslo	Nukl. Hmotnost, amu	Zastoupení, %
92	91,906808	14,84
94	93,905085	9,25
95	94,905840	15,92
96	95,904678	16,68
97	96,906020	9,55
98	97,905406	24,13
100	99,907477	9,63

Střední atomová hmotnost

Prvek	Nuklidy	Z	N	A	Nuklidová hm., amu	PZ, %	Atomová hmotnost, amu
H	H	1	0	1	1,007825	99,985	1,0079
	D	1	1	2	2,01410	0,015	
	T	1	2	3			
He	³ He	2	1	3	3,01603	0,00013	4,0026
	⁴ He	2	2	4	4,00260	99,99987	
B	¹⁰ B	5	5	10	10,01294	19,78	10,81
	¹¹ B	5	6	11	11,00931	80,22	
F	¹⁹ F	9	10	19	18,99840	100	18,9984

Platné číslice

Střední relativní atomová hmotnost

1 atom (průměrný?) Mg má hmotnost 24,305 amu

1 mol Mg má hmotnost 24,305 g

Relativní molekulová hmotnost

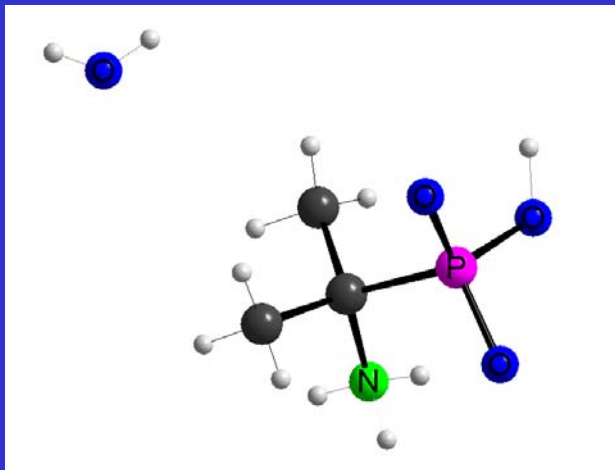
Výpočet M_r ze vzorce

$$M_r(\text{CO}_2) = A_r(\text{C}) + 2 \times A_r(\text{O}) = 44,01$$

$$\begin{aligned} M_r(\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}) &= \\ &= A_r(\text{Cu}) + A_r(\text{S}) + (4 + 5) \times A_r(\text{O}) + 10 \times A_r(\text{H}) \\ &= 249,68 \end{aligned}$$

$$\text{Molární hmotnost } \text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O} = 249,68 \text{ g mol}^{-1}$$

Výpočet % složení ze vzorce

$$M_r(\text{C}_3\text{H}_{12}\text{O}_4\text{PN}) =$$

$$= 3 \times A_r(\text{C}) + 12 \times A_r(\text{H}) + 4 \times A_r(\text{O})$$

$$+ 1 \times A_r(\text{P}) + 1 \times A_r(\text{N}) = 157,11$$

$$M_r(\text{C}_3\text{H}_{12}\text{O}_4\text{PN}) = 157,11 \dots\dots\dots 100\%$$

$$3 \times A_r(\text{C}) \dots\dots\dots 22,92\%$$

$$12 \times A_r(\text{H}) \dots\dots\dots 7,70\%$$

$$4 \times A_r(\text{O}) \dots\dots\dots 40,74\%$$

$$1 \times A_r(\text{P}) \dots\dots\dots 19,72\%$$

$$1 \times A_r(\text{N}) \dots\dots\dots 8,92\%$$

Výpočet empirického vzorce

Vypočítejte stechiometrický vzorec sloučeniny, která se skládá z 26,58% K, 35,35% Cr a 38,07% O.

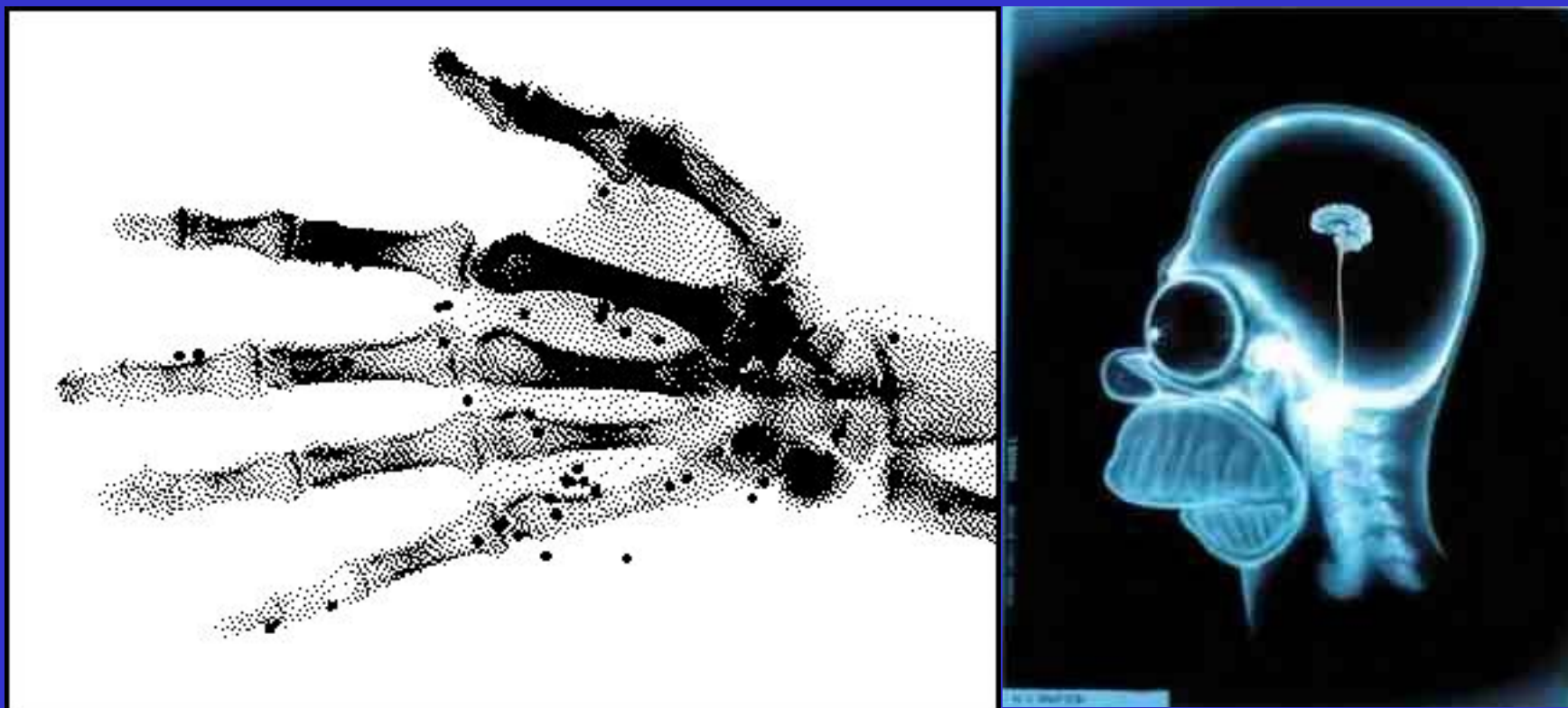
Hledáme stechiometrické koeficienty x , y , z ve vzorci $K_xCr_yO_z$
= Hledáme látková množství K, Cr a O

$$\begin{aligned}x &= \frac{26.58}{39.098} = 0.6798\dots\dots\dots 1 \\y &= \frac{35.35}{51.990} = 0.6799\dots\dots\dots 1.0001 \\z &= \frac{38.07}{15.999} = 2.3795\dots\dots\dots 3.4998\end{aligned}$$

$$n = \frac{m}{A_r}$$

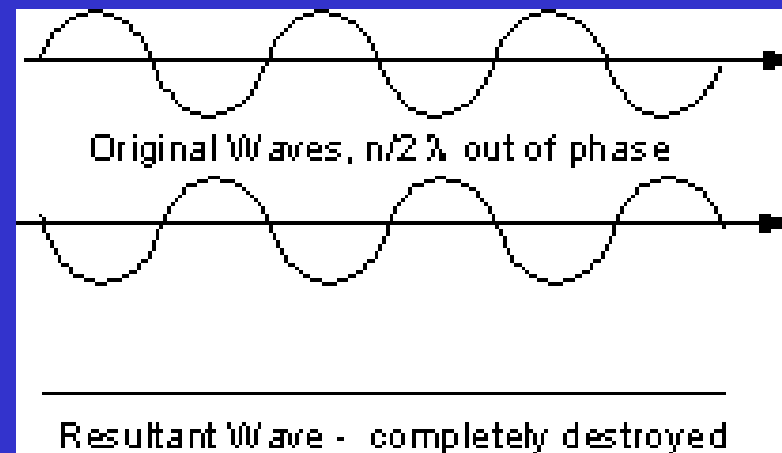
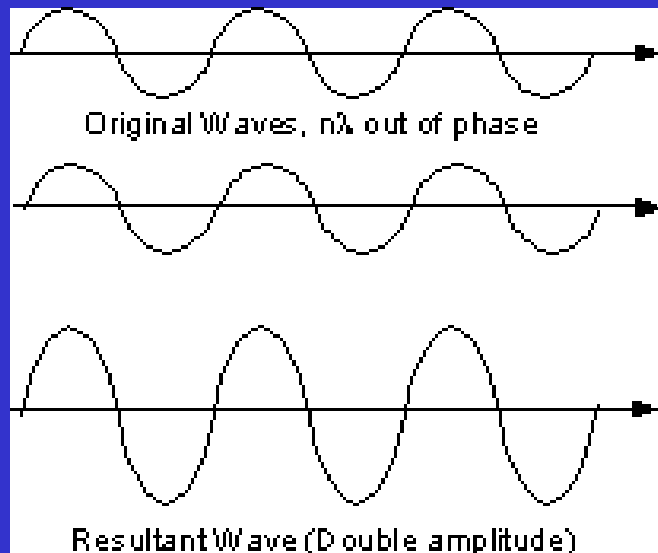
Rentgenovo záření v medicíně a chemii

Difrakce

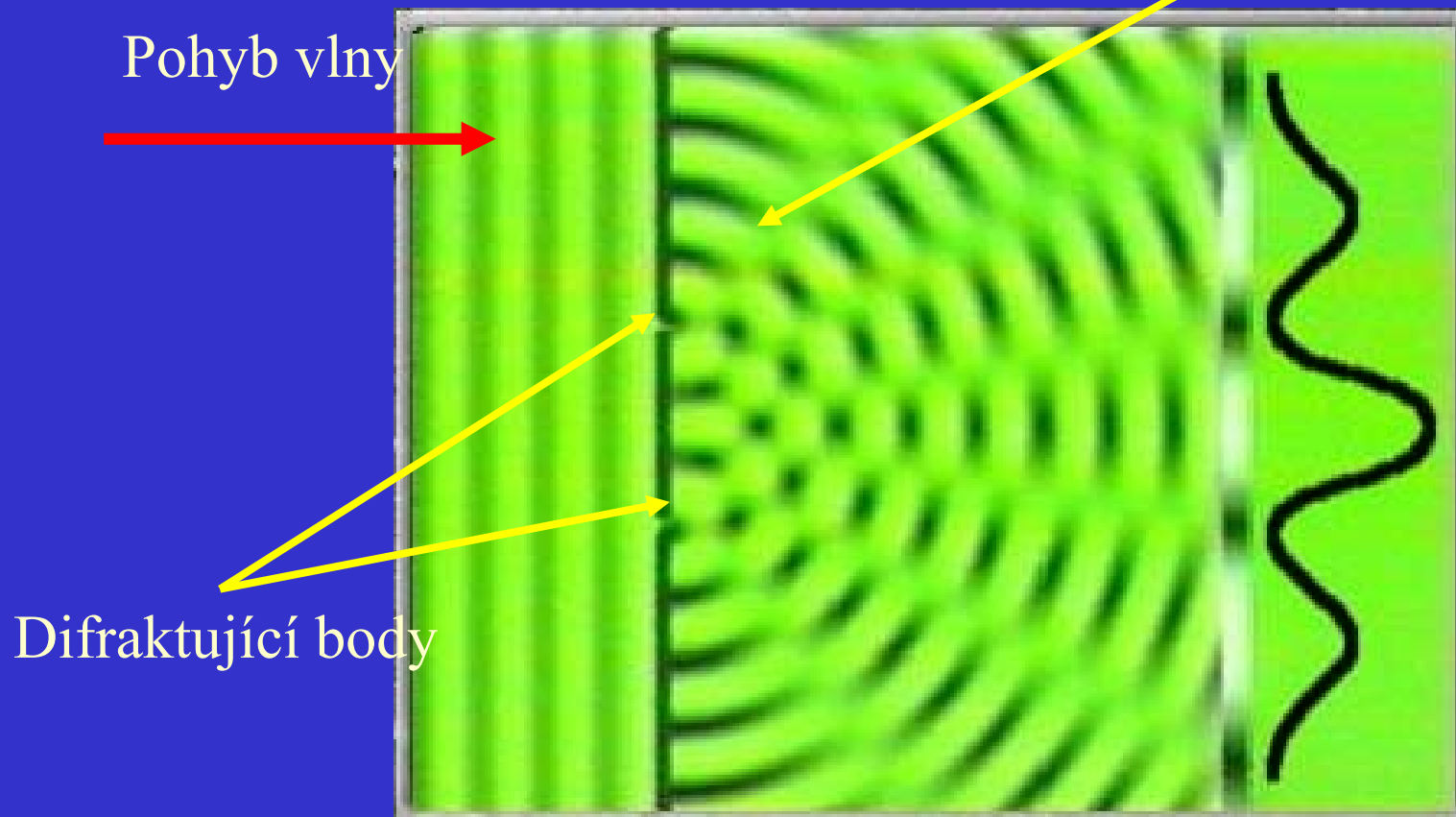
Spektroskopie – energetické hladiny, interpretace poskytne informace o vazebných parametrech

Difrakce – čistě geometrický jev, závisí na rozložení difraktujících bodů (atomů) a vlnové délce záření, poskytne přímé informace o rozložení atomů

Difrakce záření

Vznikají kulové vlny
interferují = sčítají se
nebo odčítají

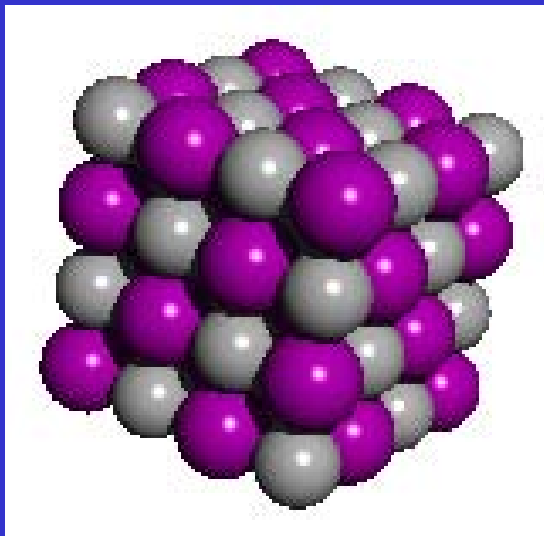

Difrakce

1912 Difrakční experiment

Přirozená mřížka = krystal, např. LiF, pravidelné uspořádání atomů

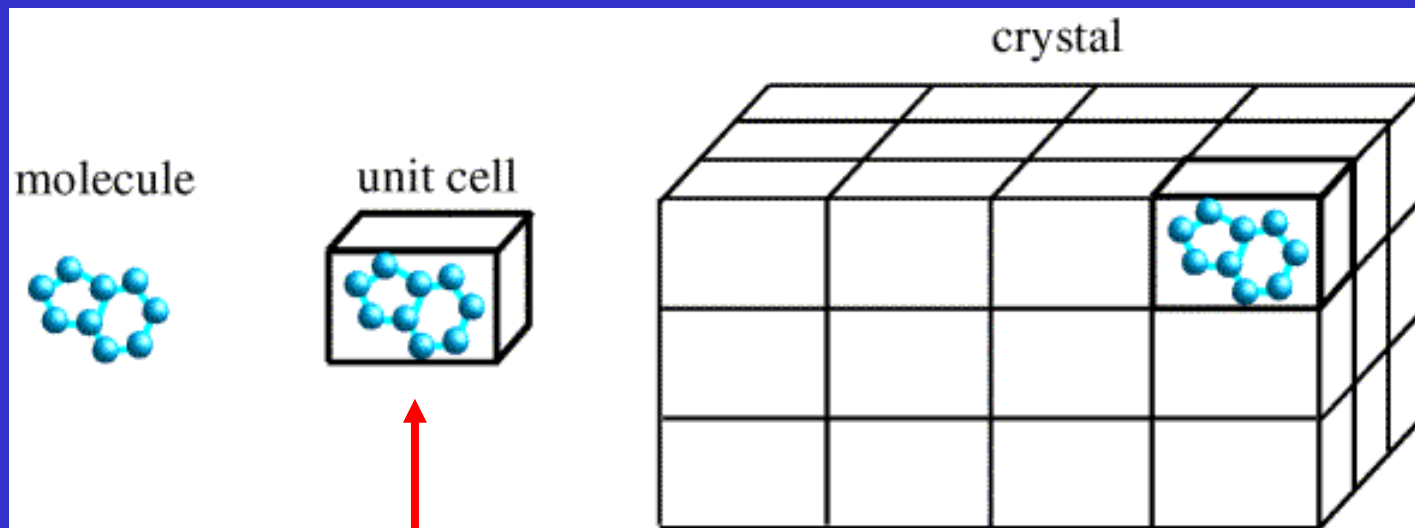
Vzdálenosti rovin (řádově jednotky Å) jsou srovnatelné s vlnovou délkou rentgenova záření

Max von Laue
(1879 - 1960)

NP za fyziku 1914 41

Krystal

Základní buňka

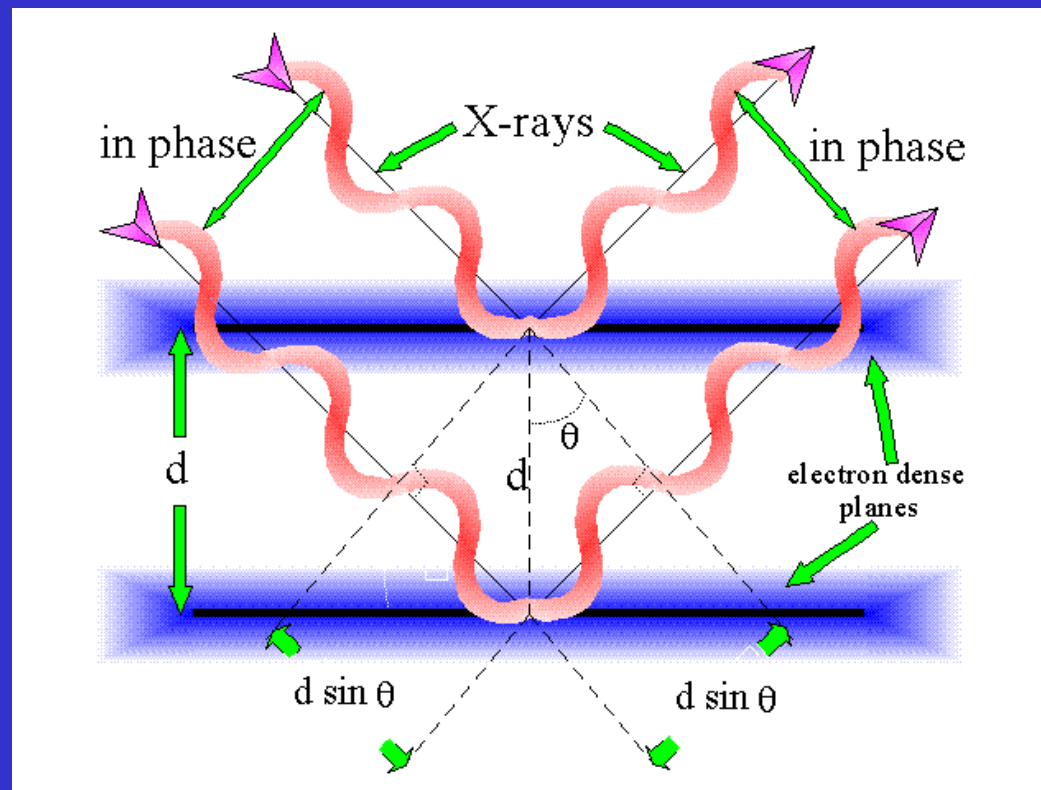
Braggův zákon

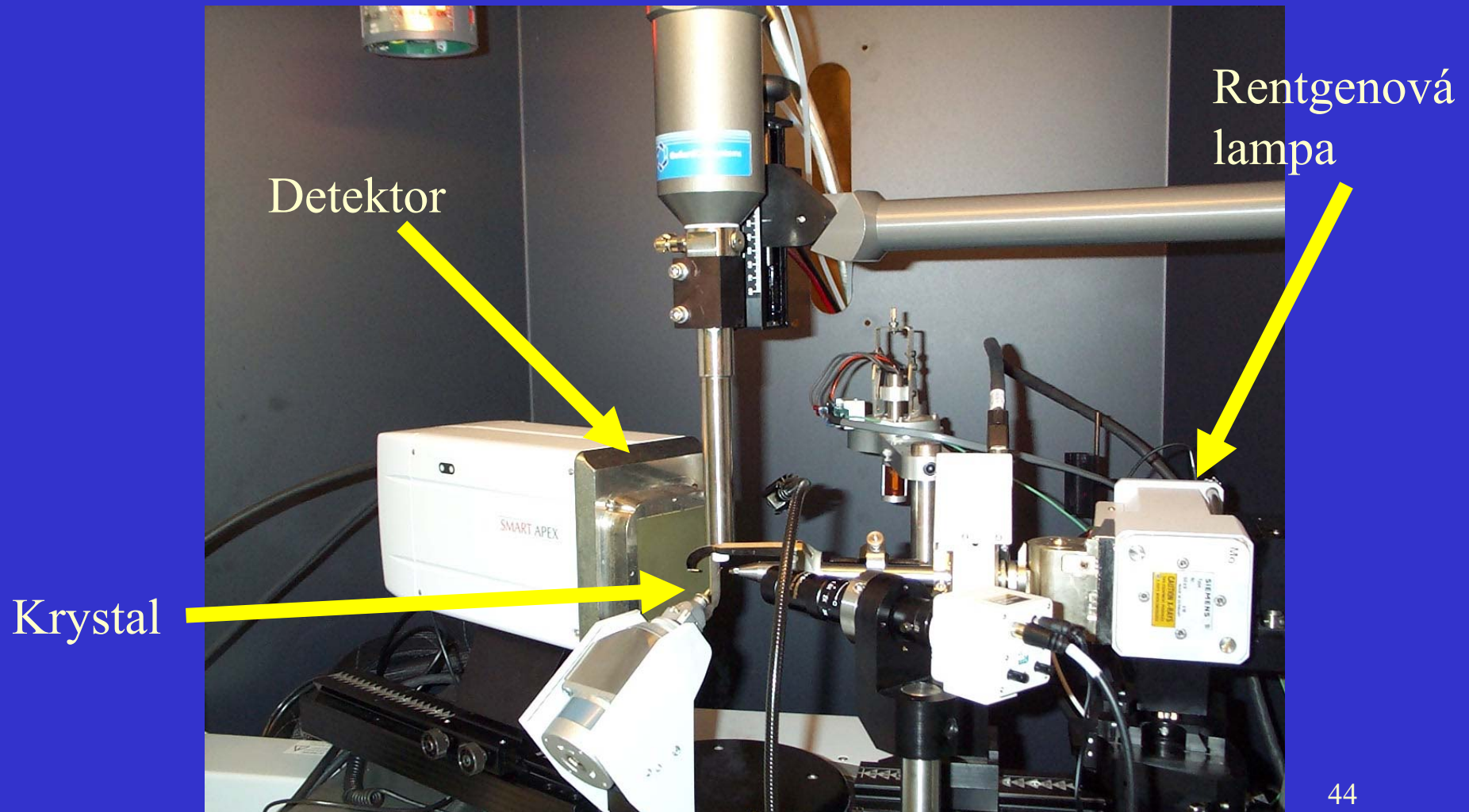
$$2 d \sin \theta = n \lambda$$

W. Henry a W. Lawrence Bragg
NP za fyziku 1915

Difrakce na krystalových rovinách

Rentgenová strukturní analýza

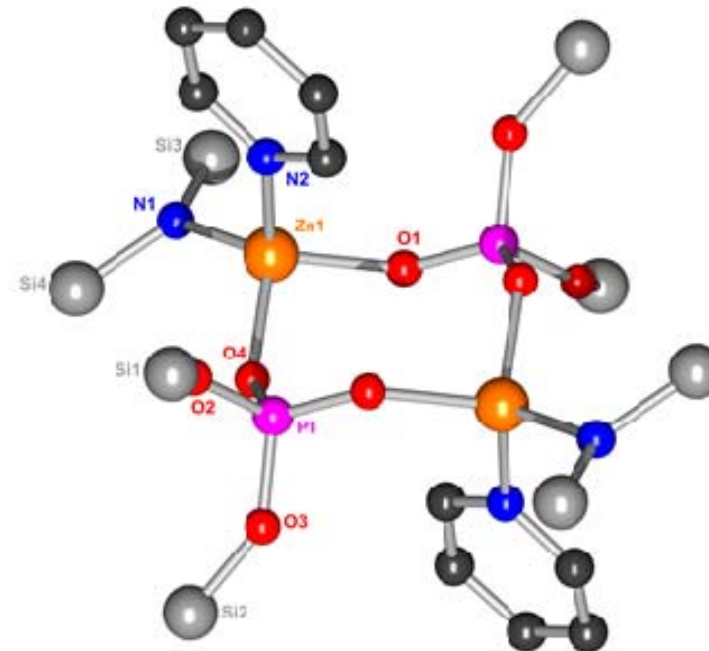
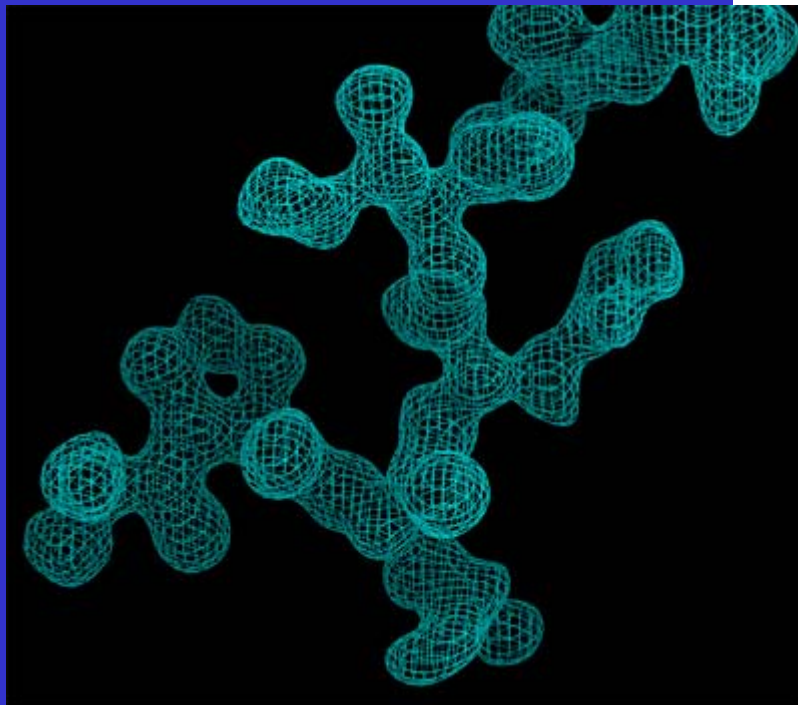
Rentgenová strukturní analýza

Mapa elektronové hustoty

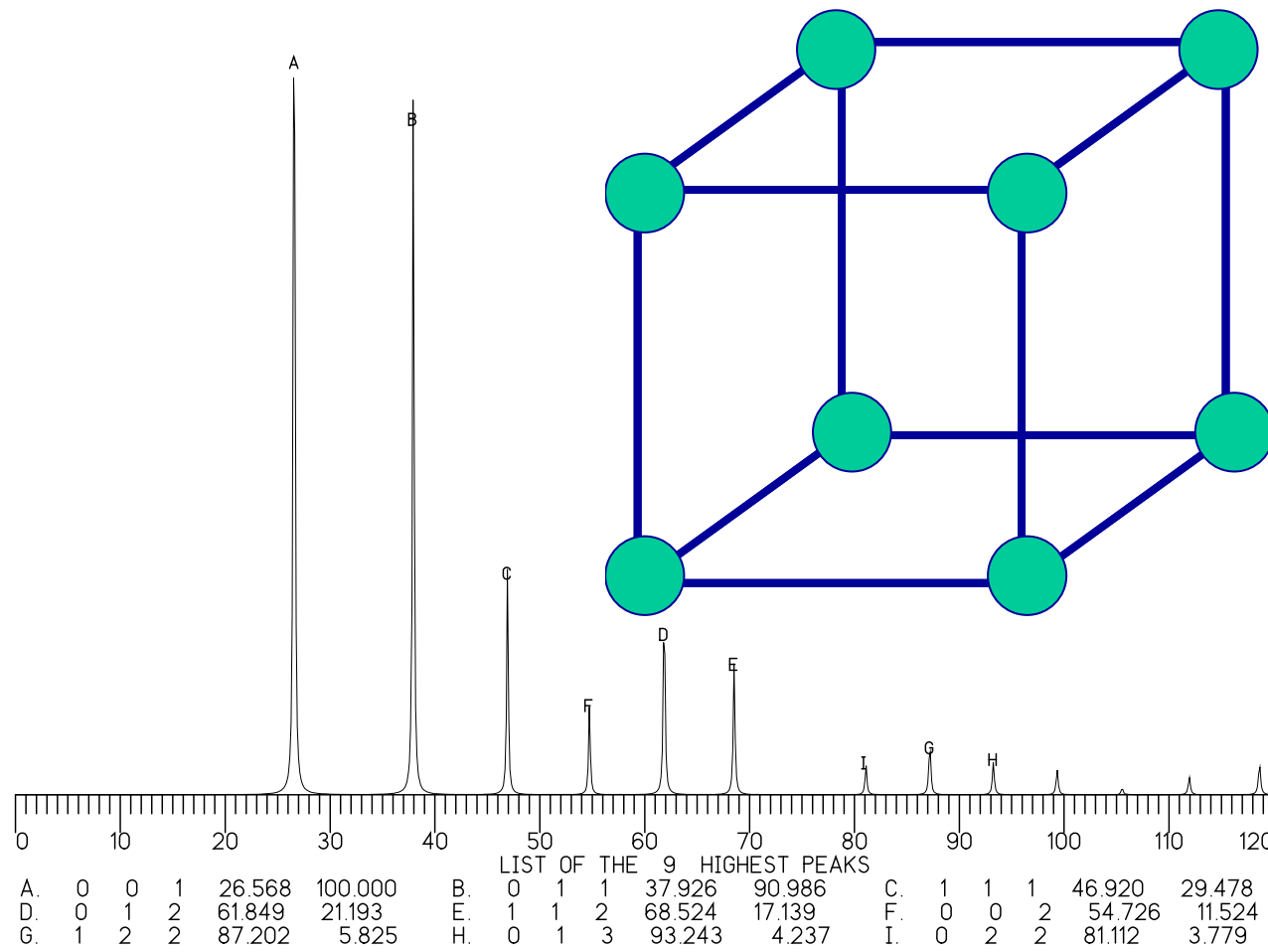
Polohy atomů v elementární buňce

Vazebné délky a úhly

Vibrace

Rentgenová prášková difrakce - Po

NMR – nukleární magnetická resonance

Národní NMR centrum
Josefa Dadoka

Jaderný spin, I

$I = 0$: ^{12}C , ^{16}O – sudo-sudá (Z/N)

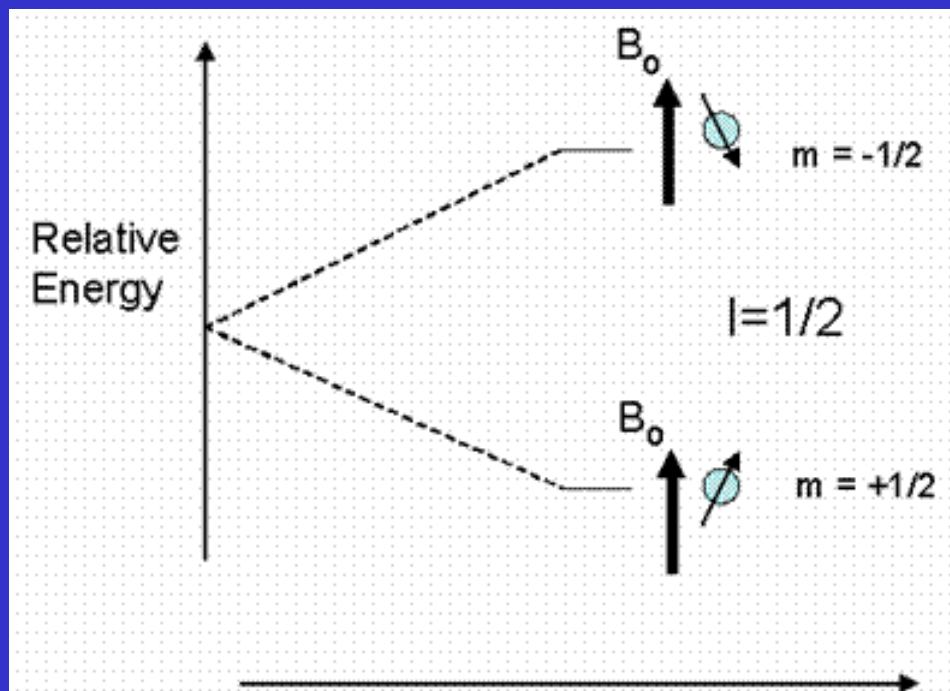
$I = \frac{1}{2}$: n , p , ^{13}C , ^1H , ^{31}P , ^{19}F , ^{29}Si

$I > \frac{1}{2}$: D , ^{27}Al , ^{14}N

Magnetické pole 22,3 T

Proton ($I = 1/2$) v magnetickém poli

Rozdíl v energiích hladin

Intenzita magnetického pole B_0

Periodic Table of the Elements

H																	He	
Li	Be											B	C	N	O	F	Ne	
Na	Mg											Al	Si	P	S	Cl	Ar	
K	Ca	Sc	Ti	V	Cr	Mn	Fe	Co	Ni	Cu	Zn	Ga	Ge	As	Se	Br	Kr	
Rb	Sr	Y	Zr	Nb	Mo	Tc	Ru	Rh	Pd	Ag	Cd	In	Sn	Sb	Te	I	Xe	
Cs	Ba	La	Hf	Ta	W			Os	Ir	Pt	Au	Hg	Tl	Pb	Bi	Po	At	Rn

- NMR active nuclei
- Frequently measured nuclei
- Not active nuclei

<i>I</i>	Nuclide	<i>I</i>	Nuclide
0	¹² C, ¹⁶ O	3/2	¹¹ B, ²³ Na, ³⁵ Cl, ³⁷ Cl
1/2	¹ H, ¹³ C, ¹⁵ N, ¹⁹ F, ²⁹ Si, ³¹ P	5/3	¹⁷ O, ²⁷ Al
1	² H, ¹⁴ N	3	¹⁰ B

NMR – nukleární magnetická resonance

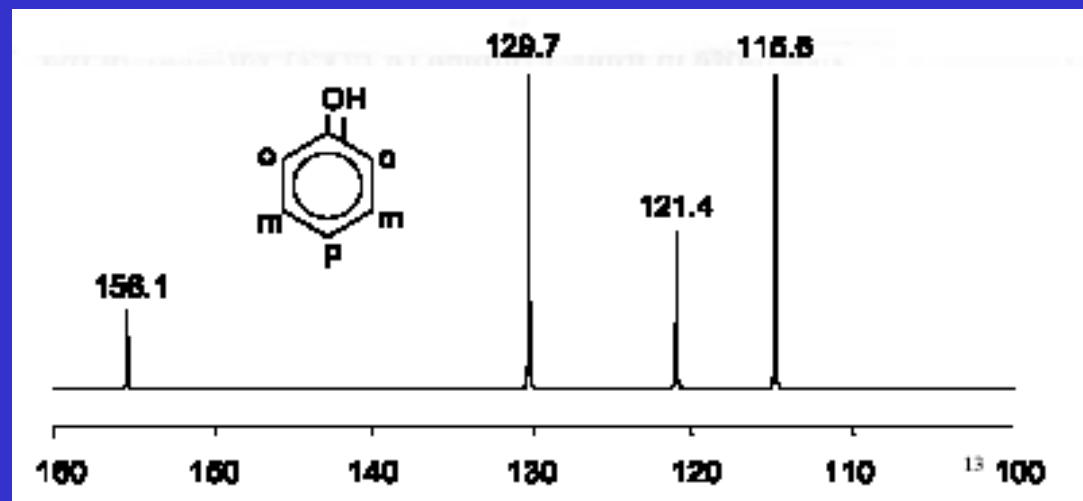
Rozliší

Geometricky (tedy i chemicky) odlišné atomy v molekule

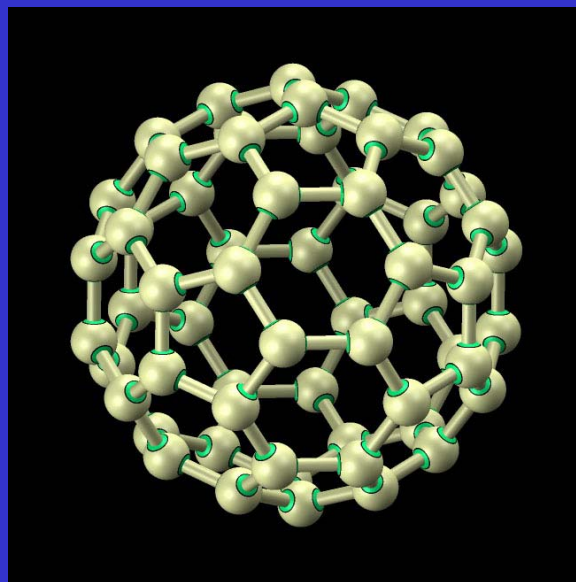
Intenzita signálu odpovídá počtu jader

Z interakcí lze zjistit propojení fragmentů v molekule

^{13}C NMR

NMR – nukleární magnetická resonance

C_{60} je vysoce symetrická molekula, všechny atomy jsou geometricky (tedy i chemicky) stejné

Jediný signál v ^{13}C NMR spektru